

Η παιδαγωγική εργασία στο σχολείο του παρόντος και του μέλλοντος

Αγαπητοί συνάδελφοι και αγαπητές συναδέλφισσες, καλημέρα. Ευχαριστώ πολύ τη Διδασκαλική Ομοσπονδία Ελλάδας για την τιμητική πρόσκληση στη σημερινή εκδήλωση και περνάω κατ' ευθείαν στην εισήγησή μου η οποία αφορά την παιδαγωγική εργασία στο σχολείο του παρόντος και του μέλλοντος.

Μια σοβαρή και συστηματική παιδαγωγική εργασία δεν μπορεί να νοηθεί άνευ παιδαγωγικής θεωρίας. Η παιδαγωγική θεωρία, όμως, αντίθετα με όσα υποστηρίζουν κατά καιρούς με άμεσους ή έμμεσους τρόπους υποστηρικτές της (αστικής) κρατικής παιδαγωγικής, δεν περιορίζεται στους τρόπους διδασκαλίας. Θεμελιώνεται σε συγκεκριμένες θέσεις που αφορούν τους σκοπούς και το περιεχόμενο της εκπαίδευσης. Με βάση αυτές τις θέσεις κάθε παιδαγωγική θεωρία διαμορφώνει τις αντίστοιχες θέσεις της για τους τρόπους (δηλαδή τις μεθόδους και μορφές) διδασκαλίας και την παιδαγωγική σχέση εκπαιδευτικού – μαθητή.

Στην εισήγησή μου, λοιπόν, θα επιχειρήσω να παρουσιάσω ορισμένες βασικές θέσεις μιας παιδαγωγικής θεωρίας την οποία ονομάζω απελευθερωτική κριτική παιδαγωγική και είναι ριζικά διαφορετική από την κυρίαρχη αστική παιδαγωγική. Είναι αναγκαίο εδώ να σημειώσω ότι οι θέσεις αυτές στηρίζονται στις παραδόσεις της απελευθερωτικής παιδαγωγικής του Paulo Freire και της κριτικής παιδαγωγικής που θεμελίωσαν στις Η.Π.Α. στη δεκαετία του 1980 κυρίως οι Henry Giroux, Michael Apple και Peter McLaren, αλλά και λαμβάνουν υπόψη τους τρόπους με τους οποίους χρησιμοποιήθηκαν οι συγκεκριμένες παραδόσεις στη χώρα μας.

Η απελευθερωτική κριτική παιδαγωγική δεν μπορεί παρά να στηρίζεται σε ορισμένες εκτιμήσεις για τον ρόλο της εκπαίδευσης. Έτσι, λαμβάνοντας υπόψη τα συμπεράσματα σχετικών κοινωνιολογικών μελετών, υποστηρίζει ότι η εκπαίδευση διαμορφώνεται πρωταρχικά από τις υλικές σχέσεις εξουσίας της κοινωνίας και του κράτους, την κοινωνικοπολιτική δομή και λειτουργία, που εξυπηρετούν τα συμφέροντα της κυρίαρχης αστικής κοινωνικής τάξης. Συνεπώς, ρόλος της εκπαίδευσης είναι να συμβάλλει στην αναπαραγωγή και τη διαίωνιση του καπιταλιστικού κοινωνικού συστήματος.

Ωστόσο, οι οικονομικές, κοινωνικές, πολιτικές και ιδεολογικές αντιφάσεις του κοινωνικού συστήματος διαπερνούν την εκπαίδευση. Οι αγώνες των κοινωνικών τάξεων είναι παρούσες στο σύνολο της εκπαίδευσης, σε κάθε εκπαιδευτικό ίδρυμα, σε κάθε σχολική τάξη. Διαμορφώνουν, στον ένα ή τον άλλο βαθμό και με ποικίλους τρόπους, τη σχολική γνώση και τις παιδαγωγικές πρακτικές. Η αναπαραγωγή δεν πραγματοποιείται μόνο μέσω της παθητικής αποδοχής της κυρίαρχης ιδεολογίας, αλλά και μέσα από αντιστάσεις και συγκρούσεις.

Με βάση τις προηγούμενες εκτιμήσεις προσδιορίζεται ο κεντρικός κοινωνικοπολιτικός σκοπός της απελευθερωτικής κριτικής παιδαγωγικής. Αυτός είναι η κατάργηση της εκμετάλλευσης και της καταπίεσης και η δημιουργία μιας κοινωνίας στην οποία αλλάζουν οι εκμεταλλευτικές παραγωγικές σχέσεις με κατεύθυνση τη μετατροπή της σε μια ένωση ισότιμων συνεταιρισμένων παραγωγών. Σε αυτή την κοινωνία, η παραγωγή αγαθών δεν είναι αυτοσκοπός που εξυπηρετείται από την επιδίωξη της ατομικής συσσώρευσης πλούτου. Οι σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων δεν είναι σχέσεις κυριαρχίας και η ανάγκη των κρατικών λειτουργιών γίνεται όλο και περισσότερο ανάμνηση, αφού οι ίδιοι διαχειρίζονται κάθε πλευρά της ζωής τους. Ο καθένας αμείβεται ανάλογα με την εργασία του. Σε όλους παρέχονται επαρκείς υπηρεσίες υγείας, κοινωνικής πρόνοιας και ασφάλειας. Η δημοκρατία επικρατεί στους χώρους εργασίας και σε κάθε τομέα της κοινωνικής και πολιτικής ζωής.

Ο στρατηγικός κοινωνικοπολιτικός σκοπός της απελευθερωτικής κριτικής παιδαγωγικής προσδιορίζει τον παιδαγωγικό σκοπό της, δηλαδή τη διαμόρφωση ανθρώπων που χαρακτηρίζονται από ισόρροπη σωματική, γνωστική, ηθική και καλλιτεχνική ανάπτυξη. Ανθρώπων που κατακτούν επιστημονικές και τεχνικές γνώσεις και ικανότητες οι οποίες αναφέρονται στους βασικούς κλάδους παραγωγής, δηλαδή πολυτεχνική μόρφωση, καθώς και ακαδημαϊκές και γενικές γνώσεις που προσφέρουν ευρεία και ουσιαστική ανθρωπιστική μόρφωση. Προσπαθούν συστηματικά να προσεγγίσουν ιδανικά όπως η αλληλεγγύη, η συντροφικότητα, η αυτοθυσία για το δημόσιο συμφέρον και η γενναιότητα της υπέρβασης του ατομικισμού. Καλλιεργούν τη σωματική τους ευεξία, εκτιμούν και απολαμβάνουν τις καλλιτεχνικές μορφές έκφρασης.

Ο στρατηγικός κοινωνικοπολιτικός σκοπός της απελευθερωτικής κριτικής παιδαγωγικής προωθείται μέσω μεταβατικών προγραμμάτων ριζοσπαστικού μετασχηματισμού με σοσιαλιστική κατεύθυνση που έχουν τακτικό χαρακτήρα και αντιστοιχούν στις ιδιαιτερότητες της ιστορικής συγκυρίας σε κάθε χώρα. Η συμβολή της απελευθερωτικής κριτικής παιδαγωγικής στην κατάρτιση μεταβατικού προγράμματος σε κάθε ξεχωριστή χώρα έχει μεγάλη σημασία, αφού, αφενός, μπορεί να

παίζει σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση του μεταβατικού προγράμματος για τον εκπαιδευτικό μετασχηματισμό και, αφετέρου, μπορεί να επεξεργαστεί εκείνες τις πρακτικές που θα διαπαιδαγωγήσουν τις εκμεταλλεζόμενες και καταπιεζόμενες κοινωνικές τάξεις, τις οποίες ονομάζουμε λαϊκές κοινωνικές τάξεις, για να κάνουν το πρόγραμμα δική τους υπόθεση.

Στην Ελλάδα, η απελευθερωτική κριτική παιδαγωγική οφείλει να συμβάλει στη συγκρότηση ενός μεταβατικού προγράμματος για την έξοδο της χώρας από τη βαθιά κρίση. Αυτό το πρόγραμμα στηρίζεται σε τρεις πυλώνες. Ο πρώτος είναι η απαλλαγή από την ιμπεριαλιστική κηδεμονία, η αποδέσμευση από τους μηχανισμούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του Βορειοατλαντικού Συμφώνου. Ο δεύτερος είναι η κοινωνική ιδιοκτησία και ο δημοκρατικός έλεγχος των στρατηγικής σημασίας τομέων της οικονομίας και του τραπεζικού συστήματος, καθώς και η διαγραφή του εξωτερικού χρέους που ακυρώνει κάθε αναπτυξιακή προοπτική της χώρας. Ο τρίτος πυλώνας είναι η εξασφάλιση ελευθερίας, δημοκρατικών πολιτικών θεσμών, αξιοπρεπών όρων οικονομικής διαβίωσης και στέγασης, ουσιαστικής δημόσιας κοινωνικής προστασίας και υγείας, ασφάλειας και αξιοπρέπειας.

Όσον αφορά την εκπαίδευση, το μεταβατικό πρόγραμμα έχει ως πρώτιστο στόχο του να καταργήσει τις καταστροφικές αστικές πολιτικές νεοφιλελεύθερου και νεοσυντηρητικού τύπου που εφαρμόστηκαν και συνεχίζονται. Δηλαδή, τη δραστική περικοπή της κρατικής χρηματοδότησης. Την αντικατάσταση της προβληματικής της ισότητας και της εμβάθυνσης της μόρφωσης από την προβληματική της αποτελεσματικότητας και των τυποποιημένων μετρήσεων. Την έμφαση στην αξιολόγηση και ιεράρχηση των σχολείων και των εκπαιδευτικών. Την προώθηση του ατομικισμού ανάμεσα στους εκπαιδευτικούς και ανάμεσα στους μαθητές. Την προτεραιότητα στις δεξιότητες έναντι της γενικής μόρφωσης.

Η εκπαίδευση πρέπει να παίζει σημαντικό ρόλο στη διαδικασία εφαρμογής του μεταβατικού προγράμματος αλλά για να γίνει αυτό, πρέπει να αλλάξει ριζικά. Η εκπαίδευση του ανταγωνισμού και του ατομικισμού, της τυποποιημένης και ρηχής γνώσης, των τεχνοκρατικών προγραμμάτων, της περιθωριοποίησης των παιδιών των λαϊκών κοινωνικών τάξεων, του γραφειοκρατικού συγκεντρωτισμού και αυταρχισμού, πρέπει να δώσει τη θέση της σε μια νέα εκπαίδευση.

Πρώτον, πρέπει να αλλάξει η δομή της εκπαίδευσης. Η κριτική παιδαγωγική υποστηρίζει μια τριμερή διάρθρωση: το δίχρονο νηπιαγωγείο, το δωδεκάχρονο σχολείο και την πανεπιστημιακή εκπαίδευση. Η προσχολική και η σχολική εκπαίδευση είναι ενιαίες, ώστε να αμβλύνεται η συμβολή της εκπαίδευσης στην αναπαραγωγή των καπιταλιστικών παραγωγικών και κοινωνικών σχέσεων η οποία επιτελείται μέσω του διπλού δικτύου γενικής-τεχνικής εκπαίδευσης. Είναι υποχρεωτικές και δημόσιες, πράγμα που προϋποθέτει την κατάργηση της ιδιωτικής εκπαίδευσης η οποία συμβάλει, επίσης, στην αναπαραγωγή των καπιταλιστικών παραγωγικών και κοινωνικών σχέσεων. Παρέχονται δωρεάν με σκοπό τη μείωση των κοινωνικών ανισοτήτων οι οποίες, βέβαια, δεν εξαφανίζονται με αυτόματο τρόπο μετά την κατάκτηση της πολιτικής εξουσίας από τις λαϊκές κοινωνικές τάξεις.

Δεύτερον, πρέπει να αλλάξει το περιεχόμενο της υποχρεωτικής εκπαίδευσης. Η απελευθερωτική κριτική παιδαγωγική υποστηρίζει ότι πρέπει να προκύπτει από τη συστηματική έρευνα των θεμάτων τα οποία έχουν ζωτική σημασία για τους μαθητές, των θεμάτων του λαού. Όταν αυτά τα θέματα αποτελούν το αντικείμενο της διδασκαλίας, όταν ο διάλογος στις σχολικές τάξεις αντιστοιχεί σε πραγματικές καταστάσεις της ζωής και σε ανησυχίες της μεγάλης πλειονότητας των μαθητών, τα παιδιά που προέρχονται από τις λαϊκές κοινωνικές τάξεις μπορούν να οικοδομήσουν ουσιαστικές σχέσεις με την πολιτισμική παρακαταθήκη της ανθρωπότητας. Μπορούν, διότι αναγνωρίζουν σε αυτά τα θέματα το δικό τους πολιτισμικό κεφάλαιο και τα δικά τους ενδιαφέροντα.

Τότε η παιδαγωγική εργασία συνδέει την τοπική πραγματικότητα με ένα ευρύ φάσμα ατομικών, κοινοτικών και κοινωνικών προβλημάτων. Λαμβάνει υπόψη τις πολιτισμικές, γλωσσικές, θρησκευτικές και άλλες ιδιαιτερότητες. Ανοίγει τον δρόμο για να γίνει το σχολείο οικείος χώρος, αρχικά για τους γονείς που θα μπορούν να ανταλλάσσουν απόψεις, να εκφράζουν ανάγκες και προβλήματα, να μοιράζονται εμπειρίες. Για όλα τα μέλη της κοινότητας στη συνέχεια, για να λειτουργήσει ως εργαστήριο και ως κέντρο ακτινοβολίας ενός νέου λαϊκού πολιτισμού.

Καθήκον, λοιπόν, της απελευθερωτικής κριτικής παιδαγωγικής είναι να εμπνεύσει τους εκπαιδευτικούς να πραγματοποιήσουν τη συστηματική έρευνα των θεμάτων του λαού. Να τους εμπνεύσει ώστε να εμπλουτίσουν τη διδασκαλία τους για τα θέματα του λαού με τις σχετικές γνώσεις, ικανότητες και ηθικές αξίες οι οποίες αποτελούν την πολιτισμική παρακαταθήκη της ανθρωπότητας, κρίσιμο μέρος της οποίας είναι οι σημαντικές κοινωνικοπολιτικές και πνευματικές θεωρητικές παραδόσεις. Η δημιουργία ενός νέου παλλαϊκού πολιτισμού ο οποίος θα αντικαταστήσει τον αστικό, δεν μπορεί να ξεκινήσει από το μηδέν. Θα προκύψει από την κριτική επεξεργασία των προηγούμενων μορφών πολιτισμού, από τον πολιτισμό των αρχαίων κοινωνιών μέχρι και τον αστικό πολιτισμό. Με αυτήν ακριβώς την έννοια, η διδασκαλία όλων των κοινωνικοπολιτικών και πνευματικών θεωρητικών παραδόσεων αποτελεί συστατικό στοιχείο της απελευθερωτικής κριτικής παιδαγωγικής.

Όσα προαναφέρθηκαν δεν συνεπάγονται άρνηση της αναγκαιότητας δημόσιων γενικών κατευθυντήριων επιδιώξεων για το περιεχόμενο της εκπαίδευσης που προσδιορίζουν τον χαρακτήρα της μόρφωσης ως πολυτεχνικής και ανθρωπιστικής. Στην κατεύθυνση της πραγματοποίησης αυτών των επιδιώξεων διεξάγεται η διδασκαλία που θεμελιώνεται στα θέματα του λαού και παρέχεται άφθονο υλικό στους εκπαιδευτικούς, το οποίο διαμορφώνουν ειδικές επιστημονικές ομάδες. Το συγκεκριμένο υλικό αναφέρεται στα θέματα του λαού εμπλουτίζοντάς τα με γνώσεις, ικανότητες και ηθικές αξίες από την πολιτισμική παρακαταθήκη της ανθρωπότητας. Δεν είναι το μοναδικό, αφού στους εκπαιδευτικούς παρέχονται όλες οι προϋποθέσεις για να μπορούν να διαμορφώνουν, στα πλαίσια της συστηματικής προετοιμασίας της διδασκαλίας τους, ατομικά και συλλογικά, το δικό τους ποικιλόμορφο υλικό και τον δικό τους προγραμματισμό εναλλασσόμενων δραστηριοτήτων που κάνουν τη διδασκαλία πιο ενδιαφέρουσα και δημιουργική. Όπως, επίσης, παρέχονται στους εκπαιδευτικούς όλα εκείνα τα μέσα τα οποία, χωρίς να αναγορεύονται στο άλφα και το ωμέγα της διδασκαλίας, είναι απαραίτητα για την πραγματοποίησή της με σύγχρονους τεχνολογικούς όρους.

Τρίτον, πρέπει να αλλάξει ο τρόπος διδασκαλίας. Η απελευθερωτική κριτική παιδαγωγική υποστηρίζει ότι η διδασκαλία στο σχολείο πρέπει να χρησιμοποιεί με συστηματικό και όχι περιστασιακό τρόπο την ομαδική εργασία. Η συστηματική ομαδική εργασία αντιτίθεται στην αποταμειωτική λογική της μεταφοράς έτοιμων γνώσεων, σύμφωνα με την οποία ο εκπαιδευτικός αντιμετωπίζει τις γνώσεις και τις αξίες σαν καταθέσεις που πρέπει να γίνουν στους μαθητές. Πρόκειται για μια λογική που οδηγεί στην παθητικοποίηση των μαθητών και στον βερμπαλισμό των εκπαιδευτικών. Η δημοκρατική λειτουργία των σχολικών τάξεων συνδέεται άρρηκτα με τις ομαδικές συνεργατικές παιδαγωγικές πρακτικές. Αυτές οι πρακτικές καταπολεμούν την ατομικιστική λογική. Καλλιεργούν την αλληλεγγύη, τη συντροφικότητα και τη συνειδητή πειθαρχία.

Τέταρτον, πρέπει να αλλάξει η παιδαγωγική σχέση. Η απελευθερωτική κριτική παιδαγωγική προωθεί τον διάλογο, την αλληλεγγύη και τη συλλογική εργασία ως ουσιώδη συστατικά της παιδαγωγικής σχέσης. Δεν είναι ούτε δασκαλοκεντρική ούτε μαθητοκεντρική, υπερβαίνει με διαλεκτικό τρόπο τους όρους αυτού του διλήμματος. Επιχειρεί την προαγωγή μιας ανώτερης ενότητας ανάμεσα στον εκπαιδευτικό και τον μαθητή. Μιας ενότητας η οποία βασίζεται στην κοινή συνεργατική προσέγγιση του περιεχομένου της εκπαίδευσης με σαφή προσδιορισμό των ρόλων τους. Ο εκπαιδευτικός διδάσκει τον μαθητή και ταυτόχρονα διδάσκεται απ' αυτόν. Όμως, ο ρόλος του εκπαιδευτικού διαφοροποιείται από τον ρόλο του μαθητή.

Ο εκπαιδευτικός κατέχει τους σκοπούς της εκπαιδευτικής διαδικασίας και τις αντίστοιχες γνώσεις, αξίες και ικανότητες σε μεγαλύτερο βαθμό από τον μαθητή –σε διαφορετική περίπτωση δεν μπορεί να διδάξει. Ο εκπαιδευτικός δεν είναι απλώς συντονιστής της εργασίας των μαθητών στη σχολική τάξη, δεν είναι απλώς φίλος τους, δεν διευκολύνει απλώς τη δράση των μαθητών, δεν είναι απλώς εμπνευστής τους, παρ' όλο που η εργασία του περιέχει αυτές τις πλευρές. Είναι καθοδηγητής των μαθητών. Ο όρος του καθοδηγητή εμπεριέχει όλα τα προηγούμενα αλλά τα υπερβαίνει, διότι υπάγονται στην καθοδηγητική του δραστηριότητα για την επίτευξη των σκοπών της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Η καθοδηγητική δραστηριότητα έχει σαφή πολιτική, κοινωνική, καλλιτεχνική και γνωσιολογική διάσταση, καθώς και απελευθερωτική προοπτική. Ο εκπαιδευτικός την πραγματώνει με τη διδασκαλία και με το προσωπικό του παράδειγμα.

Η εφαρμογή των προηγούμενων είναι εφικτή μόνον όταν ανατραπεί η πολιτική κυριαρχία της αστικής τάξης. Δηλαδή, όταν την κρατική εξουσία αναλάβει το κοινωνικοπολιτικό μπλοκ των λαϊκών κοινωνικών τάξεων για να εφαρμόσει το μεταβατικό πρόγραμμα με σοσιαλιστική κατεύθυνση. Μόνο τότε η απελευθερωτική κριτική παιδαγωγική μπορεί να εφαρμοστεί πλατιά, να κυριαρχήσει. Η δημιουργία θυλάκων, στους οποίους αντίπαλες στην αστική τάξη ή έστω μεταρρυθμιστικές δυνάμεις διατηρούν τον έλεγχο σημαντικού μέρους του κρατικού εκπαιδευτικού συστήματος σπανίζουν στην ιστορία και, το σημαντικότερο, είναι βραχύβιες.

Συνεπώς, τίθεται το ερώτημα των δυνατοτήτων της απελευθερωτικής κριτικής παιδαγωγικής σε συνθήκες κυριαρχίας της αστικής τάξης που συνοδεύεται από την κυριαρχία των συντηρητικών και τεχνοκρατικών παιδαγωγικών θεωρήσεων και πρακτικών. Πρόκειται για ένα ερώτημα με μεγάλη πολιτική αξία. Κάθε πλευρά της μορφωτικής διαδικασίας διαμορφώνει τις συνειδήσεις των μαθητών, επηρεάζει τη διαμόρφωση των συσχετισμών δύναμης μέσα στην εκπαίδευση και έξω από αυτήν. Διαφορετικά ειπωμένο, το ερώτημα είναι τι μπορούν να κάνουν οι εκπαιδευτικοί στις σημερινές αντίξοες συνθήκες. Η απελευθερωτική κριτική παιδαγωγική διαθέτει μια σχετική δέσμη απαντήσεων.

Τα επίσημα αναλυτικά προγράμματα τα οποία υποχρεώνονται να ακολουθούν οι εκπαιδευτικοί καθιστούν δυσχερή την κριτική και δημιουργική εργασία στο σχολείο. Η απελευθερωτική κριτική παιδαγωγική υποστηρίζει ότι οι εκπαιδευτικοί, εστιάζοντας σε κατάλληλα σημεία αυτών των προγραμμάτων, μπορούν να θέτουν τα κρίσιμα κοινωνικά προβλήματα στο επίκεντρο της διδακτικής πράξης. Η παιδαγωγική εργασία τους δεν μπορεί να συρρικνωθεί στην

εφαρμογή βιωματικών εκπαιδευτικών πρακτικών στο σχολείο που δεν αμφισβητούν το περιεχόμενό του. Στο σχολείο πρέπει και μπορούν να συζητούνται τα κρίσιμα προβλήματα των εργαζομένων, της δημοκρατίας, της χώρας.

Οι θεωρίες που μιλούν αφηρημένα στο όνομα των συμφερόντων και των ενδιαφερόντων του παιδιού και οι αντίστοιχες διδακτικές πρακτικές έχουν τη δική τους θέση στην ιστορία της παιδαγωγικής σκέψης. Έστρεψαν την προσοχή στο παιδί, πρόβαλαν τις έννοιες της ελεύθερης έκφρασης, της δραστηριότητας και της δημιουργικότητας στην εκπαίδευση. Όμως, η απελευθερωτική κριτική παιδαγωγική δίνει νέο, ουσιαστικό περιεχόμενο στην ελευθερία, στη δραστηριότητα και στη δημιουργικότητα. Τις συνδέει αδιάσπαστα με την αναγκαιότητα της επίτευξης των σκοπών της, τις εντάσσει σε μια συγκεκριμένη προοπτική. Αυτό ακριβώς λείπει από τις θεωρίες που μιλούν αφηρημένα στο όνομα του παιδιού. Δεν έχουν προσανατολισμό και ξεκάθαρους σκοπούς. Τους λείπει η κοινωνικοπολιτική θεωρία. Χρησιμοποιούν τον αγνωστικισμό για να αποφύγουν τα σημαντικά ερωτήματα. Υιοθετούν τον ρόλο του παρατηρητή στις κοινωνικές διαμάχες και προωθούν τον ατομικισμό.

Επίσης, συχνά, έννοιες όπως η ετερότητα, η ανοχή στη διαφορετικότητα, η διαπολιτισμικότητα, η περιβαλλοντική εκπαίδευση, η αυτονομία και η ατομική ενδυνάμωση των μαθητών χρησιμοποιούνται για να νομιμοποιήσουν την κρατική παιδαγωγική. Στην ίδια κατεύθυνση χρησιμοποιείται και η αναγόρευση των νέων τεχνολογιών σε μαγική λύση για κάθε πρόβλημα της διδασκαλίας, η αναγόρευση της χρήσης τους σε αυτοσκοπό, η φετιχοποίησή τους. Στόχος είναι η συγκρότηση παιδαγωγικών πρακτικών που να εμφανίζονται ως αντικειμενικές, ανεξάρτητες από ιδεολογικοπολιτικές αναφορές. Στην πραγματικότητα, τέτοιες πρακτικές χρησιμεύουν για να ωραιοποιήσουν με επιχρίσματα μεταμοντέρνας και φιλελεύθερης προέλευσης την κρατική παιδαγωγική.

Αντίθετα, η απελευθερωτική κριτική παιδαγωγική υποστηρίζει ότι οι εκπαιδευτικοί μπορούν να αξιοποιούν τις γνώσεις, τις συνθήκες ζωής, την κουλτούρα και τη γλωσσική νόρμα των μαθητών, όπως και γενικότερα τη λαϊκή γνώση και τον λαϊκό πολιτισμό. Τα αντικείμενα της διδασκαλίας δεν είναι δυνατό να διδάσκονται χωριστά από το οικονομικό, κοινωνικό, πολιτικό και πολιτισμικό τους πλαίσιο. Η διδασκαλία του περιεχομένου μπορεί να αποκαλύπτει τις αιτίες των προβλημάτων βοηθώντας τους μαθητές να καταλάβουν ότι ο κόσμος που παρουσιάζεται σαν δεδομένος στην πραγματικότητα φτιάχνεται και, ακριβώς γι' αυτόν τον λόγο, μπορεί να αλλάξει.

Η σύγχρονη κρατική παιδαγωγική προωθεί ένα ασύνδετο γαλαξία ρηχών γνώσεων ο οποίος δεν αναπτύσσει την αναλυτική και συνθετική σκέψη. Εξυπηρετεί τη ρηχή κατάρτιση του νεοφιλελευθερισμού. Προωθεί την εργαλειακή χρήση των γνώσεων, με αποτέλεσμα να μη δίνει εφόδια για την κατανόησή τους. Έτσι, οι μαθητές αδυνατούν να κατανοήσουν συνολικά την κοινωνία, την αντιλαμβάνονται με στατικό και α-ιστορικό τρόπο.

Αντίθετα, η απελευθερωτική κριτική παιδαγωγική προωθεί την ουσιαστική και σε βάθος κατανόηση της κοινωνίας και της φύσης, χρησιμοποιώντας πορίσματα όλων των επιστημονικών περιοχών. Εναντιώνεται στον κατακερματισμό της γνώσης σε μικρά τμήματα αμφισβητώντας την αντίστοιχη λογική των στόχων που περιέχουν τα επίσημα αναλυτικά προγράμματα. Παροτρύνει τους εκπαιδευτικούς να θέτουν ευρύτερους στόχους οι οποίοι δίνουν τη δυνατότητα στους μαθητές να συνδέουν το περιεχόμενο των αναλυτικών προγραμμάτων με την κοινωνική του σημασία.

Επίσης, η διδασκαλία του περιεχομένου μπορεί πάντοτε να συνδέεται με τη διδασκαλία τρόπων σκέψης και μελέτης, τρόπων προσέγγισης του αντικειμένου της γνώσης, καθώς και της σημασίας της έρευνας για τη γνώση. Οι μαθητές πρέπει να μπορούν να επιχειρηματολογούν, να σκέφτονται τόσο σε αφηρημένο όσο και σε συγκεκριμένο επίπεδο. Το περιεχόμενο δεν είναι δυνατό να αποσυνδεθεί από την εξάσκηση του να σκέφτεται κάποιος ορθά. Όπως, βέβαια, δεν μπορεί να αποσυνδεθεί και από την ανάπτυξη της περιέργειας, της φαντασίας και της διαίσθησης.

Ουσιαστικά, οι απαντήσεις στο ερώτημα τι μπορούν να κάνουν οι υποστηρικτές της απελευθερωτικής κριτικής παιδαγωγικής στις σημερινές συνθήκες εντός του επίσημου εκπαιδευτικού συστήματος συγκεφαλαιώνονται σε δυο λέξεις: κριτική συνειδητοποίηση. Δηλαδή, κατανόηση των βιωμένων περιστάσεων και του συνόλου της πραγματικότητας, συλλογική δράση για τον μετασχηματισμό τους. Πρόκειται για πράξη ριζοσπαστική και συνάμα απελευθερωτική. Πράξη η οποία δεν ταυτίζεται με γενικόλογες αναφορές περί κριτικής σκέψης και κοινωνικής ανάπτυξης ούτε περιορίζεται σε ηθιολογικές προτροπές περί ατομικής βελτίωσης. Η κριτική συνειδητοποίηση δεν είναι ατομική υπόθεση, είναι συλλογική και συντελεί στην απελευθέρωση από την κυρίαρχη αστική ιδεολογία. Είναι ο τακτικός παιδαγωγικός σκοπός της απελευθερωτικής κριτικής παιδαγωγικής που, βέβαια, συνδέεται άμεσα με τον στρατηγικό κοινωνικοπολιτικό και τον στρατηγικό παιδαγωγικό σκοπό της.

Η απελευθερωτική κριτική παιδαγωγική υποστηρίζει ότι η κριτική συνειδητοποίηση δεν επιτυγχάνεται με τη δογματική επιβολή. Αντίθετα, η κριτική συνειδητοποίηση θεμελιώνεται στην τοποθέτηση ερωτημάτων και στην παρουσίαση όλων των απόψεων οι οποίες απαντούν σε αυτά. Οι εκπαιδευτικοί δεν έχουν το δικαίωμα να αποκρύπτουν την ύπαρξη διαφορετικών απόψεων από τις δικές τους. Οφείλουν να τις παρουσιάζουν αναλυτικά, παράλληλα με τις δικές τους, χωρίς σε καμιά περίπτωση να τις διαστρεβλώνουν.

Η έννοια της παιδαγωγικής ελευθερίας συνδέεται με το να έχουν οι εκπαιδευτικοί το δικαίωμα να διατυπώνουν τις απόψεις τους άμεσα ή έμμεσα, ιδιαίτερα για ζητήματα τα οποία αποτελούν αντικείμενο αντιπαράθεσης. Με τέτοια ζητήματα το σχολείο πρέπει να ασχολείται συστηματικά, δίνοντας τη δυνατότητα σε εκείνους που διαφωνούν με τις κυρίαρχες απόψεις να τις υποστηρίξουν, είτε είναι εκπαιδευτικοί είτε είναι μαθητές. Πρωταρχικής σημασίας έργο των εκπαιδευτικών είναι να καλλιεργήσουν την ικανότητα των μαθητών να σκέπτονται. Αυτό, όμως, δεν σημαίνει πως οι εκπαιδευτικοί δεν έχουν το δικαίωμα να υιοθετούν έναν προσανατολισμό που αφορά τη μελέτη των οικονομικών, κοινωνικών, πολιτικών και ιδεολογικών φαινομένων, ακριβώς για να μπορούν να επιτελέσουν ουσιαστικό εκπαιδευτικό έργο.

Η παιδαγωγική ελευθερία δεν είναι ένα τεχνικό πρόβλημα. Είναι μια ουσιαστική προϋπόθεση του εκπαιδευτικού έργου εφόσον συναρτάται με την ελευθερία των μαθητών να μαθαίνουν. Για την (αστική) κρατική παιδαγωγική, οι χώροι της εκπαίδευσης πρέπει να μένουν αμόλυντοι από την πολιτική. Ποικιλώνυμοι εκφραστές της διακηρύσσουν με όλους τους τρόπους και σε όλους τους τόνους ότι η συζήτηση των κοινωνικοπολιτικών ζητημάτων είτε θα πρέπει να αποφεύγεται είτε να απαγορεύεται. Γι' αυτούς, οι εκπαιδευτικοί δεν πρέπει να προβληματίζονται σχετικά με τα φλέγοντα ζητήματα της εποχής τους και, πολύ περισσότερο, δεν πρέπει να τα συζητούν με τους μαθητές τους. Πρέπει να περιορίζονται στη διεκπεραίωση της ύλης, σύμφωνα με τα αναλυτικά προγράμματα που εξειδικεύονται από τα σχολικά εγχειρίδια. Δεν πρέπει να συμμετέχουν στον προσδιορισμό των σκοπών, του περιεχομένου και των τρόπων διδασκαλίας.

Αντίθετα, η απελευθερωτική κριτική παιδαγωγική δεν αντιλαμβάνεται τους εκπαιδευτικούς ως εκτελεστές προκατασκευασμένων προγραμμάτων. Θεωρεί ότι η διδασκαλία είναι ταυτόχρονα επιστημονική και καλλιτεχνική δραστηριότητα. Επομένως, οι εκπαιδευτικοί είναι αναγκαίο να θέτουν και να συζητούν ερωτήματα τα οποία αναφέρονται στους σκοπούς, στο περιεχόμενο και στους τρόπους διδασκαλίας. Είναι αναγκαίο να είναι επιστήμονες με στέρεες φιλοσοφικές, κοινωνιολογικές, ψυχολογικές και παιδαγωγικές γνώσεις, καθώς και γνώσεις συγκεκριμένων πεδίων διδασκαλίας. Να είναι διανοούμενοι που κατανοούν τη σχέση των παιδαγωγικών θεωριών με ζητήματα εξουσίας και ιδεολογίας, όχι διεκπεραιωτές εντολών.

Για την απελευθερωτική κριτική παιδαγωγική, η ελευθερία συνδέεται άρρηκτα με την αναγκαιότητα της επίτευξης των κοινωνικοπολιτικών και παιδαγωγικών σκοπών της. Όμως, η απελευθερωτική κριτική παιδαγωγική δεν μπορεί να βασίζεται στην προχειρότητα και στην ελευθεριότητα. Για να αναπτυχθεί χρειάζεται σχέδιο με κατευθύνσεις δράσης. Δηλαδή, χρειάζεται να εντείνει την αντιπαράθεσή της με τις κυρίαρχες αστικές συντηρητικές και τεχνοκρατικές παιδαγωγικές θεωρίες. Να συμβάλει στη συγκέντρωση διδακτικού υλικού το οποίο να στηρίζει τη συλλογική εργασία εκπαιδευτικών και μαθητών για κρίσιμα κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα. Να ερευνά, για να μπορεί να προσανατολίζει, τις πολύμορφες, αυθόρμητες και συχνά αντιφατικές αντιστάσεις των μαθητών και των εκπαιδευτικών, τις αγωνίες και τους αγώνες τους για τα ζητήματα της εκπαίδευσης και της κοινωνίας. Να δείχνει τον δρόμο για να οργανώνονται σε συλλογικό διεκδικητικό αγώνα υπεράσπισης των δικαιωμάτων τους, καθώς και του δημόσιου και δημοκρατικού χαρακτήρα της εκπαίδευσης. Να δείχνει τη σπουδαιότητα της σύνδεσής τους με τα συμφέροντα και τις ανάγκες των λαϊκών κοινωνικών τάξεων, την αναγκαιότητα να κατακτούν νίκες, αλλάζοντας τον συσχετισμό των κοινωνικοπολιτικών δυνάμεων με στόχο την κατάκτηση της πολιτικής εξουσίας από αυτές τις τάξεις και τον ριζοσπαστικό κοινωνικό και εκπαιδευτικό μετασχηματισμό με σοσιαλιστική κατεύθυνση.